

**Vliv filozofie Františka Mareše na literárněvědný spor o pravost tzv.
Rukopisů královédvorského a zelenohorského ve 20. a 30. letech 20. století**

Jiří Šil, Slezská univerzita v Opavě

Osobnost idealistického filozofa Františka Mareše (20. 10. 1857 - 6. 2. 1942) se nám představuje v obrysech konzervativního katolíka, bojovného obhájce citu proti rozumu, nadosobního ideálu proti intelektuálnímu subjektivismu.

Mareš vstupoval na pole filozofie jako odborník v teorii životních dějů v posledních desetiletích devatenáctého století, v době narůstajícího vlivu filozofického materialismu a největšího rozmachu pozitivismu a jeho prorůstání do společenskovědních disciplín. Ve století dvacátém Mareš odhodlaně rozvinul také politický boj proti vlivu materialistického světónázoru a tzv. českého realismu na fungování společnosti v samostatném československém státě. Mareš totiž chápal a vyzdvihoval národ jako živý organismus, jehož síla je v citovém prožívání sounáležitosti. Mareš se stal v 20. a 30. letech jedním z tvůrců a inspirátorů konzervativního a křesťansky orientovaného národovectví v českých zemích. „Český národ obnovil svůj starý národní stát a chce ho uhájit pro sebe. Proto nemůže připustiti, aby zájem státu byl stavěn nad jeho zájem; zájem státu spatřovaný v tom, aby jim spolu vládly zlomky národů, které prohlašují, že budou stále pracovat k jeho rozvrácení“.¹

Negativně vnímané a posuzované důsledky Marešova politického vlivu – Marešovy myšlenky byly akceptovány a včleněny mezi zdroje českého fašismu – dodnes problematizují rozvíjení odkazu jeho idealistické filozofie. Marešovo pojetí českého národa a české společnosti se totiž stalo také vzorem mladých „divokých idealistů“ 20. a 30. let dvacátého století, kteří, znechuceni negativními

jevy československé parlamentní demokracie, volali po národním, stavovskym řízeném státu.

Mareš měl především poměrně velký vliv ve spolku českých mediků na Karlově univerzitě a jeho idealistický světonázor byl obecně znám. Proto se stal Mareš patronem idealistického národoveckého hnutí pražských vysokoškolských studentů, které se zformovalo původně na přelomu 20. a 30. let minulého století kolem revue *Vlajka* a v roce 1930 po něm převzalo i název.²

Od konce roku 1931 se *Vlajka* soustředila, hlavně vlivem jejího aktivisty, středoškolského profesora dějepisu a Marešova obdivovatele, Jana Vrzalíka (1904 - 1971), na boj o uznání pravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského (zkráceně RKZ). *Vlajkaři existenční problémy soudobé společnosti chápali jako existenční problémy českého národa, nepochybně v prolongované tradici obrozenectví, které bylo v mladém státě stále aktuální a neutěšeným mezinárodním vývojem otázky ještě narůstaly. Proto se uplatňovaly průhledy do historie. V tom byla i podstata zájmu o Rukopisy...*³ Vrzalík pod vlivem Marešových výkladů napsal a v roce 1933 vydal knihu „Poučení o nepadělaných Rukopisech“, která svým názvem záměrně negovala pojmenování spisu slovanského filologa Jana Gebauera, jímž v roce 1888 popularizační formou shrnul výsledky jím vyvolané kritiky RKZ. Odpůrci Rukopisů z oblasti společenských věd získali na přelomu 19. a 20. století navrch a postupně se stali autoritami ve svých oborech. RKZ odmítla jako padělky drtivá většina generace těch vědců, jejichž názory a vliv se zformoval právě v době rukopisného sporu v posledních dvou desetiletích 19. století. Argumenty proti nim stavěla slábnoucí obrana RKZ hlavně na výsledcích hmotného zkoumání Rukopisů exaktními vědami, které rozhodující slovo přes mnohé snahy nevyřkly dodnes.

Prudkými a citově zabarvenými útoky na politický systém tzv. první československé republiky (1918-1938) si „vlajkařská“ část rukopisné obrany vysloužila zvýšený zájem represivních složek státní správy, které v ní viděly

právem destabilizační společenský prvek. Těmito okolnostmi byl determinován i postoj oficiální ideologie a vědy k celé tehdejší rukopisné obraně, v níž byl spatřován prostředek šíření fašismu mezi mládeží.⁴

V letech 1931-1932 František Mareš napomáhal i vzniku Československé společnosti rukopisné (dále ČSR), kladoucí si za cíl shromažďovat a popularizovat vědecké argumenty pro obranu RKZ. I zde se Mareš zastával mladých rukopisných obránců, jejich nemalá část aktivně působila ve Vlajce a v konzervativně nacionálním tisku. Tato skutečnost vadila zejména věkově starší části členské základny ČSR, která si přála udržet nepolitický a vědecký charakter spolku.⁵

Mareš měl předpoklady, aby se stal aktivizující a reprezentativní osobností rukopisné obrany a jí vedené snahy o revizi chápání odkazu českého národního obrození 19. století. Byl respektovaným myslitelem a navíc aktivním politikem, nejprve pravicové národně demokratické strany a v letech 1934-1935 jedním z vůdců konzervativní a nacionalistické Národní fronty.

Mareš formuloval v několika svých pracích pojetí československého národního státu, který v politicko-společenské rovině přejímal některé principy italského a později španělského fašistického korporativizmu. Filozofický základ tohoto programu vyložil např. v díle „Otázky filozofické, národní a sociální v politice“ (Plzeň 1923) a v metafyzické rovině nejhutněji v útlém pojednání „Pravda v citu“ (Praha 1922).

Periodikum *Nová svoboda* napsalo 12. listopadu 1937 u příležitosti Marešových osmdesátin: *Za nezájmu demokratického tisku pravicový tábor zaslouženě vzpomněl vysokého věku politika na odpočinku, ježto je otcem vysokoškolského fašismu; sdružil řadu lidí, kteří proti převážné většině národa rozsevali fašismus; aby hnutí bylo živeno, vyprovokována „vědecká“ affaira, ožily rukopisné boje; shromáždilo se vše, co mířilo proti Masarykovi. Boj s realismem Mareš na čas vyhrál, studentstvo bylo ovládnuto fašismem. Vínou nesou*

vysokoškolských profesori, že nedovedli své věci tak obětavě sloužit jako Mareš, ti jsou příčinou jeho úspěchu, i když pomíjejícího, ti činí velké škody demokracii. Mareš s dávkou politické naivity, nezávislé na chladném rozumu, s bezvýhradnou citovostí bořil dílo Masarykovo na vysokých školách, ale nezaložil trvalé dílo, jen vzorně úpadkový fašism“.

Mareš v replice uvedl: *Tak tedy listy "levé" při vší nevráživosti zhodnotily mé dílo výše, nežli listy "pravé", v nevrle lhovosti. Dílo Masarykovo bořili předně jeho následovníci, jako zvláště tato "Nová svoboda"; neboť učí, že člověk není vždy povinen podrobit se zákonům, to že je základním zákonem demokracie a demokratický stát že má tomu právu dáti průchod, i právu odpírat služby vojenské... Tento liberalistický individualismus a tato demokracie jako anarchie boří dílo Masarykovo. A je-li to demokracie, je fašism záchranou demokracie před liberalismem a anarchií. Fašism jest vypůjčené slovo, ale stará naše idea: pruty Svatoplukovy a svornost, sevření v jednotu srdcí; to jsou naše stará hesla, ježto té svornosti bylo u nás vždy málo. Na několika stranách textu knihy „Nepravdivé legendy o RKZ“, z níž pochází předchozí citáty, obsáhl Mareš vlastními slovy hlavní rysy své meziválečné společenské aktivity.⁶*

V druhé polovině 30. let 20. století Mareš znepokojeně sledoval a palčivě pocíval vítězné tažení dialektického materialismu, jehož politickým vyjádřením byl rostoucí vliv komunistů v politice a kultuře. Tehdy se již nezabýval svým uzavřeným a ceněným dílem v oboru experimentální fyziologie, ale znovu se vracel v kratších polemických brožurách a novinových článcích k obecnému pojetí a vymezení vědeckého poznání.

Už v roce 1884 se Mareš v článku O životní síle, uveřejněném v Athenaeu, časopise redigovaném T. G. Masarykem, domnívá, že věda, fyzika a chemie, nepostihuje vše a že při zkoumání života zůstává něco, co věda postihnout není schopna. Nazývá to životní silou, později vis vitalis, a chápe ji jako duchovního činitele, jehož podstata je pro vědu nepoznatelná. Za jeden z největších omylů

pokládá intelektualismus, názor, že rozum a věda vede k poznání pravdy. Kulturu nevytváří pouze racionální osvěta a věda, ale zejména mravnost a umění a jejím základem je metafyzika a vrcholem náboženství, ve kterém hledáme plnou pravdu. Vědeckou pravdu pokládá za podmíněnou, relativní a sledující pouze omezený výsek reality. Nepostihuje to, co zkušenost přesahuje, "co je transcendentní, nepodmíněné, neproměnlivé, absolutní". Podle Mareše člověka nejvíce znepokojují právě otázky metafyzické povahy.⁷

Příklad boje o RKZ Marešovi poskytoval možnost demonstrativně vyložit svůj světonázor, vědecké, politické a společenské krédo. Jestliže po roce 1927, kdy odešel do penze, se podstatná část jeho veřejné aktivity točila kolem Rukopisů, vždy se snažil konkrétní argumentaci v jeho neústupném boji o RKZ podepřít uceleným souborem svých filozofických postulátů. Ty se pak proměnily v základní stavební kameny ideologie rukopisné obrany a přešly do jejich veřejných projevů až do úplného potlačení jejího vlivu na přelomu 40. a 50. let. 20. století.

Mareš kromě se obecného pojetí „rukopisné“ otázky zabýval i její historií a pokusil se ji komplexně shrnout. Celkem napsal o RKZ v letech 1927-1938 osm knih, ve kterých rukopisné obraně dodával argumenty a víru, že jejich vítězství je blízko, je potřeba ho ale prosadit proti tlaku oficiální vědy. V některých z nich komentoval novinové a časopisné polemiky se soudobými učiteli, kteří cítili povinnost vystoupit proti němu v otázce RKZ, jíž považovali v podstatě za vyřízenou z bojů v 19. století.

Několik představitelů vysokých škol v 30. letech v Praze a v Brně cítilo potřebu oponovat Marešovi formou přednáškového cyklu a série článků univerzitních vědců ve vědecky popularizačních časopisech. Šlo jim především o zamezení Marešova vlivu na mládež. Na konci 30. let s Marešem nejživěji polemizoval historik František Michálek Bartoš, který své stanovisko vyjádřil ve svých pamětech takto:

„Nemohl jsem totiž souhlasit s velkým počtem kolegů historiků a filologů, kteří tvrdili, že jakákoliv diskuse s obránci (RKZ – poznámka autora) je marná, poněvadž jim jejich mecenáši s kruhů průmyslnických umožňovali vyrábět tolik tiskovin, že jim bylo skoro nemožno čelit. Pokládal jsem naopak za demokratickou povinnost vědeckých pracovníků diskutovat s obránci až do konce v tisku i na schůzích, třeba je leckdy rozbíjeli, a přesvědčil se, že i kalné živly, jež se přidaly k vážným obráncům, možno odzbrojit zbraněmi vážné a trpělivé diskuse. (...) V demokracii se věda vždycky uhájí sama, bez jakýchkoliv administrativních zásahů.“⁸

Přestože mnozí současníci ještě před první světovou válkou údajně viděli v Marešovi a Masarykovi duchovní souputníky, kteří zastávali v jádru podobné názory, byl Mareš v odporu k Masarykovi zatvrzelý. Považoval vliv Masarykova realismu v kultuře a vědě za zhoubný pro český národ a jako ilustrativní příklad si vzal způsob boje Masaryka a jeho stoupenců proti pravosti Rukopisů.

Základními texty rukopisné obrany 20. století byl otisk Marešovy přednášky pro politický klub mladých národních demokratů v roce 1927, nazvaný „Vědecké metody realismu zvláště v otázce Rukopisů“ a zejména obsáhlá kniha z roku 1931, jejíž název se zkracuje na „Pravda o Rukopisech Zelenohorském a Královédvorském“.

Podle Mareše v otázce Rukopisů nerozhodovaly logické důvody a faktické důkazy, ale motivy vůle, podle kterých se důvody a důkazy přetvařovaly. Rukopisy a básně se podle něj příliš dotýkaly citů a vůle. Na základě citu vznikla nedůvěra k Rukopisům, která nezkoumala podle Mareše vědecké aspekty.⁹ To jsou hodně tvrdá slova, vezmeme-li v potaz vysoký vědecký a společenský kredit hlavních představitelů rukopisného boje na konci 19. století – zejména jazykovědce Jana Gebauera, historika Jaroslava Golla a sociologa Tomáše Garrigue Masaryka.

Rukopisní odpůrci v době největšího boje o RKZ po roce 1886 převraceli paradigmatu „svých“ společenskovědních oborů a byli zasaženi kritikou, že z mimovědeckých, zejména politických a osobních důvodů ničí dílo předních českých obrozenců, zejména Františka Palackého, Pavla Josefa Šafaříka a vlastního nálezce Rukopisu královédvorského, Václava Hanky. Mareš přímo realisty, vedené Masarykem, nařknul z vedení národa k lhostejnosti vůči vlastenectví. A Marešem inspirovaní novodobí nacionalisté zase v době první republiky čelili nařčení, že celá jejich snaha o znovunastolení diskuse o RKZ je vedena nejen touhou diskreditovat Masaryka a představitele soudobé vědy, kteří se cítili zavázáni udržovat odkaz svých učitelů – bojovníku proti RKZ. Proto kritika politických postojů národovců 20. století mnohdy splývala s kritikou jejich rukopisných obran.

Po druhé světové válce existovala z důvodu posunu společenského klimatu „doleva“ dobově příznačná tendence ztotožňovat všechny osobnosti českého fašismu s rozbíječi československého státu a s nacistickými přísluhovači.

Miloslav Matoušek publikoval v roce 1960 dosud nejkomplexnější životopisnou knihu „Fysiolog František Mareš a jeho idealistická filosofie“. Není náhodou, že tuto knihu plnou dogmatických klišé a marxistického „newspeaku“ napsal lékař, při vědomí Marešova velkého vlivu v tomto oboru.

Matoušek se snažil rozbít Marešův vědecký kredit neustálým poukazem na jeho podřizování vědy náboženství a vyvyšování intuice a vůle nad omezené poznání. Neváhal dokonce Marešovi vyzdvihování citu oproti rozumu v procesu hodnocení srovnávat s nacistickým mysticismem (!).¹⁰

Podobně marxistický historik Josef Kočí, když v roce 1967 hodnotil společenský dopad obrany RKZ, viděl v Marešově článku „Nenáviděná poezie“ ve Zprávách České společnosti rukopisné z června 1939 nepřímou nabídku ke kolaboraci s nacismem. Důvodem onoho textu byla ale Marešova obava před nacistickým pronásledováním rukopisných obránců, jejichž kulturně-politické

postoje byly většinou zcela v opozici vůči oficiálnímu výkladu představitelů okupačních orgánů tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Mareš se tehdy snažil pro něj neobvykle složitým a „šroubovaným“ slohem vsugerovat myšlenku o daleko menším nacionálním náboji RKZ, než jaký mu byl vždy připisován a o jeho zanedbatelné účinnosti vůči Němcům.¹¹

Na druhou stranu se ale Mareš na podzim 1939, jako mnoho jiných původních členů, veřejně ohradil proti novému kolaborantskému a surově antisemitskému kurzu Vlajky, který nasměroval nedostudovaný medik Jan Rys (vlastním jménem Josef Rozsévač, 1901-1946) a byl z Vlajky proto vyloučen.¹² V únoru 1942, téměř rok po utlumení činnosti rukopisné obrany, František Mareš zemřel v Českých Budějovicích.

V Marešových dílech o RKZ si povšimneme neustálého zdůrazňování pojmu „pravda“. Mareš se již dříve ve své filozofii snažil pravdě vtisknout normativní či etický charakter: pravda není shoda myšlenky se skutečností, pravda je to, co býti má, a proto stojí nad vědou. Věda se pouze obírá tím, co je, ale není schopna podávat pravdu, která je tím, co se má stát.¹³ V tomto duchu napsal o svém boji za „pravdu RKZ“, když vzpomínal ke konci života na své úplně první veřejné vystoupení k tématu RKZ z roku 1906: *Nedopustil jsem se ani vědomě křivdy na mužích, kteří ve jménu „vědecké pravdy“ namířili své vědecké zkoumání proti uměleckému dílu, jímž ožíval zemdlený národ. Vědecká „pravda“, která ochromuje tvůrčí život, není mi pravdou.*¹⁴

Resumé

Studie shrnuje vliv filozofických myšlenek a politických názorů fyziologa Františka Mareše na pojetí boje o pravost údajných středověkých literárních památek od konce 20. let 20. století do jeho úmrtí v roce 1942. Naznačuje způsob,

jakým vytvářela Marešova idealistická filozofie podmínky pro ideologii a společenskou aktivitu obránců pravosti, přesněji vyjádřeno středověké autentičnosti, souboru literárních památek zahrnovaných pod zkratku RKZ (tedy tzv. Rukopisy královédvorský a zelenohorský a související písemné památky).

Poznámky

1. MAREŠ, František, *Pravda v citu*. Praha, F. Topič, 1922, 23. (citace podle připravovaného 2. vydání v nakladatelství Neklan v Praze)
2. NAKONEČNÝ, Milan, *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha, Chvojkovo nakladatelství, 2001, 34.
3. *Ibidem*, 10-11.
4. *Ibidem*, 19, 27-28.
5. HRADILOVÁ, Lucie, *Česká společnost rukopisná. Historie a současnost spolku*. Opava 2000, 60, 67, 73, 78. (rukopis diplomové práce na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity) Text práce je přístupný na adrese <http://www.fpf.slu.cz/~fx999023/rkz/csr.doc>.
6. MAREŠ, F., *Nepravdivé legendy o RZK*. Praha, Československá společnost rukopisná, 1938, 22-25. Převzato z webových stránek Jaroslava GAGANA <http://web.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/osobnost/mares/legenda.htm>.
7. MAREŠ, F. 1922, *Pravda v citu*, 11. Citováno doslovně dle ZOUHAR, Jan, *Filozofie citu Františka Mareše*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity B 46, 1999, nestránkováno; přístupné na webové adrese <http://www.phil.muni.cz/fil/sbornik/1999/09zouhar.html#tthFrefAAB> [staženo 15. 1. 2004].
8. BARTOŠ, F. M., *Vzpomínky husitského pracovníka*. Praha, Kalich, 1969, 70.

9. MAREŠ, F., *Pravda o Rukopisech Zelenohorském a Královédvorském, jak se jeví z dokumentárních fotografií a poznámek k nim připojených*. Praha, vlastním nákladem, 1931, 261.
10. MATOUŠEK, Miloslav, *Fysiolog František Mareš a jeho idealistická filosofie*. Praha, SPN, 1960, 103.
11. MAREŠ, F., *Nenáviděná poezie*. In: Zprávy Rukopisné společnosti. Praha, II. řada, č. 3, 30. 6. 1939, 33-37. Josef KOČÍ (Spory o Rukopisy v české společnosti. In: *RKZ – Dnešní stav poznání*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. 13-14, 1968-1969, Praha, Academia, 1969, 48) takto interpretoval zřejmě závěr Marešova textu, ve kterém poezii Rukopisů přirovnával k dítěti v kolébce, které usmíruje. Rozbor článku v nepublikované magisterské diplomové práci Lucie HRADILOVÉ, *Česká společnost rukopisná... o. c.*, 109-111, 120.
12. Z Vlajky byl Mareš vyloučen 9. 9. 1939, poněvadž se postavil do opozice proti Rysově rozhodnutí přerušit spolupráci s Národním souručenstvím, které po okupaci českých zemí německou armádou v březnu 1939 usilovalo stát se jediným představitelem českého politického života v tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Pravděpodobně však v té době bylo již neshod mezi Marešem a Rysovým vedením Vlajky mnohem víc. Obránci připomínají, že „veřejným projevem obrátil se proti Vlajce z doby okupace.“ HRADILOVÁ, L. 2000, *Česká společnost rukopisná ... c. d.*, 77-78.
13. MATOUŠEK, M. 1960, *o. c.*, 87.
14. MAREŠ, F. 1931, *Pravda o Rukopisech ...o. c.* , 272.